

Thomas Selin

Skydd av kulturarv innan och under krigstid – en genomgång av erfarenheter

Bacheloroppgave i Arkiv- og samlingsforvaltning

Veileder: Guro Jørgensen

Mai 2023

Thomas Selin

Skydd av kulturarv innan och under krigstid – en genomgång av erfarenheter

Bacheloroppgave i Arkiv- og samlingsforvaltning
Veileder: Guro Jørgensen
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for lærerutdanning

Kunnskap for en bedre verden

Innehållsförteckning

a. Förord.....	i
b. Sammandrag	ii
c. Summary	ii
1. Inledning	1
2. Problemställning	1
3. Kort om museers existens samt plundring	2
4. 1954 års Haagkonvention och kort om Blue Shield International	3
4.1 Blue Shield International och dess verksamhet	7
5. Tidigare litteratur om katastrofberedskap inom museum med fokus på krig samt museers tidigare erfarenheter med krig.....	8
5.1 Varför finns det så lite innehåll om krig i ABM-litteratur som handlar om säkerhet och beredskap?.....	11
6. Arbete med katastrofplaner under nutid i Sverige och Norge.....	11
6.1 Sverige	12
6.2 Norge.....	12
7. Museers och andra kulturarvsinstitutioner erfarenheter med krig	13
7.1 Exempel 1: Kulturvärn i Sverige under andra världskriget (1939–1945).....	13
7.2 Exempel 2: Iraks nationalmuseum i Bagdad under Irakkriget (2003–2010)	17
7.3 Exempel 3: Rysslands invasion av Ukraina i 2022.....	20
8. Slutsatser.....	21
9. Litteraturlista.....	22
10. Övriga relaterade källor	28

a. Förord

Tack till Guro för god vägledning samt tack till alla bibliotek som har köpt in alla de dyra och obskyra böcker jag har läst.

b. Sammandrag

I denna kandidatuppsats har jag undersökt hur främst museer men även andra kulturarvsinstitutioner har arbetat med att skydda dess samlingar innan och under ett krig.

Genom att undersöka litteratur som handlar om krisberedskap inom ABM-institutioner för innehåll rörande krig undersöker jag möjligheterna museerna har för att hämta ut information om krig från den typen av litteratur.

Jag har även analyserat hur kulturarvsinstitutioner i tre länder har hanterat en reell krigssituation för att få insikter i hur dessa institutioner har arbetat under krigstider.

Ytterligare, så är 1954 års Haagkonvention och den internationella organisationen Blue Shield International viktiga verktyg i att försöka skydda kulturarv från bland annat skador och plundring i krigstid, och uppsatsen innehåller därför en sammanfattning av konventionens artiklar och en enkel analys om möjligheterna konventionen har att användas i krig, samt vad Blue Shield International arbetar med.

c. Summary

In this bachelor thesis I have examined how mainly museums, but also other cultural heritage institutions have worked to protect their collections before and during times of war.

By examining literature about disaster management in LAM-institutions for topics related to war, I examine the possibilities for museums to retrieve information about work procedures during wartime from this type of literature.

I have also analyzed how cultural heritage institutions in three countries have dealt with real war situations to gain insights into how these institutions have worked during wartime.

Furthermore, the 1954 Hague Convention and the international organization Blue Shield International are important tools in trying to protect cultural heritage from damage and looting during wartime, and the thesis therefore contains a summary of the articles of the Convention and a simple analysis of the possibilities of the Convention to be used in war, and a summary of the works performed by Blue Shield International.

1. Inledning

I denna kandidatuppsats kommer jag att skriva om hur främst museer har arbetat med att skydda sina samlingar både innan och under ett krig. Fokuset kommer att ligga i att analysera hur kulturarvsinstitutioner i Sverige, Irak och Ukraina har tidigare arbetat med att skydda deras samlingar. Genom att samla in information från främst museer som har befunnit sig i krig kommer jag att reda ut hur dessa institutioner har hanterat en krissituation.

Inspirationen till temat är invasionen av Ukraina 2022. Invasionen visade att krig är något som än idag kan ske i Europa. Därför är det viktigt för museum att arbeta med och planera inför ifall det skulle ske ett krig i dess närområde. Det finns erfarenhet av att de kulturinstitutioner som har under fredstid utarbetat planer för att skydda sina samlingar under krig kan bättre klara av att skydda sina samlingar än de som inte har gjort det (Legnér, 2018, s. 28; Teijgeler, 2006, s. 143).

En annan drivande faktor till att jag valde att skriva om detta område är för att under researchfasen till uppsatsen upptäckte jag att förebyggande beredskapsarbete rörande krig i museum (och ABM-området generellt) är något som det har skrivits om lite i facklitteratur och den information som finns är ofta utspridd i bokkapitel inom ett flertal antologier. På grund av denna uppfattade brist av information så kommer en liten del information att samlas in till denna uppsats från flera ABM-institutioner utöver museum.

Jag väljer att inte skriva om hur museer ska arbeta med restaurering av föremål, återställning av skador på byggnader och andra generella arbeten under efterkrigstid då jag under researchfasen såg att det finns betydligt mer tillgänglig litteratur som täcker detta område.

Jag kommer även kort ta upp de grundläggande principerna i 1954 års Haagkonvention om skydd för kulturföremål i händelse av väpnad konflikt, som är viktig för museer att känna till då det är en viktig konvention som ger museer i länder som har undertecknat konventionen krav att arbeta i förebyggande syfte mot krig. Konventionen ger även militärstyrkor på båda sidor i en konflikt rätt att attackera *kulturegendom*, som gör det viktigt för museum att känna till konventionen. Den internationella organisationen Blue Shield International verksamhet kommer även att sammanfattas.

2. Problemställning

Problemställningen i denna uppsats är:

- Hur har museer som har upplevt krig hanterat den situationen både innan och under kriget?

För att svara på denna problemställning kommer jag att göra ett flertal analyser och först kommer jag kort att analysera vad avsikten med museers existens är och titta på varför museum i krigsområden kan bli utsatt för skador eller plundring.

1954 års Haagkonvention och den internationella organisationen Blue Shield International har jag även analyserat för att se hur de är uppbyggda och vilka möjligheter de har i krigstid för att skydda kulturarv som är både konventionens och organisationens intention.

Jag har även undersökt litteratur om katastrofberedskap inom museer eller andra ABM-institutioner rörande förberedelser och hantering av krig för att se vilken information som finns om dessa situationer i denna typ av litteratur som kan hjälpa museer att förbereda sig och agera i en reell krigssituation.

I kapitel 7 visar jag fram tre exempel från olika länder om hur museer har hanterat krigssituationer både innan och under ett krig. Mina exempel är inhämtade från Sverige under andra världskriget, Irak under Irakkriget samt Ukraina under det nu pågående kriget i landet. Med hjälp av dessa exempel kan museer förstå hur andra kulturarvsinstitutioner har hanterat en reell krigssituation.

Med grundlag i de olika vinklingarna jag har gett så ger jag slutligen en uppsummerande diskussion om utvecklingen och likhetsdrag som går att se bland museer som har beskyddat sina samlingar.

3. Kort om museers existens samt plundring

Museum nämns i Ola Svein Stugus bok *Historie i bruk* att de är en del i skapandet av det kollektiva minnet och kulturarvet av en nation. I de flesta fall bevarar museerna något som ska minnas och visas fram i utställningar, som berättar om en nations historia (Stugu, 2008, s. 135). Utställningarna kan användas för att fastställa en berättelse om en nation och om folket i den nationen, och föremålen som är en del av museets utställningar och samlingar blir en del av nationens kulturarv (Stugu, 2008, s. 134, 137).

Kulturarv i konfliktområden blir ofta utsatt för förstörelse eller plundring, men varför sker detta? Ikonoklasm kan vara en anledning till detta, som innebär att religiösa eller kulturella uttryck blir skadade med vilja och att man raderar en annan nations kultur (Kila, 2013, s. 30). Genom att medvetet förstöra kultur försvåras det angripna nationens möjligheter att vetenskapligt, kulturellt och även ekonomiskt utvecklas, samt att nationens historia och identitet försvagas (Petr, 2003, s. 170).

Kriminologen Marc Balcells nämner i bokkapitlet *Plundering boys* att plundring kan användas som en metod för att visa att man har uppnått vinst i ett krig och få status i hemlandet i form av stöd för militären och regeringen i landet (2013, s. 332) Denna form av plundring kan också ske i motsatt riktning som en form av upprättelse, som när den Röda Armén under andra världskriget plundrade Pergamonaltaret efter slaget om Berlin (Balcells, 2013, s. 340).

Arkeologen Katharyn Hanson nämner ytterligare att plundring sker ofta i samband med krig som ett sätt för både militärstyrkor och civilbefolkningen att tjäna pengar på. Det finns möjlighet att tjäna stora mängder pengar på försäljningen av plundrade kulturföremål och i samband med Irakkriget finns det bevis för att upprörelsen har finansierats med hjälp av plundrade föremål (2011, s. 126). I tillägg kan det nämnas att under Irakkriget utfördes plundringen av arkeologiska platser ofta av den fattiga lokalbefolkningen, för att få en möjlighet att få en inkomst (Farchakh-Bajjaly, 2008, s. 50–51).

Skador på kulturarv i krig kan också (o)medvetet ske i form av sidoskador.¹ Då det är betydligt svårare att skydda kulturegendom än det är att skada den så finns alltid denna risk i krig (Hallett, 2013, s. 159). Ett exempel på en typ av byggnad som blev sidoskadad både avsiktligt eller oavsiktligt är kyrktorn under andra världskriget, där de förstördes då de faktiskt användes som observationspunkter eller förstördes då de kunde potentiellt användas i militärt syfte utan att de faktiskt användes för den typen av aktivitet (Pollard, 2023, s. 71–72).

4. 1954 års Haagkonvention och kort om Blue Shield International

1954 års Haagkonvention (fullt namn: Haagkonventionen om skydd för kulturegendom i händelse av väpnad konflikt från år 1954) är en konvention som reglerar skydd och repatriering av kulturegendom i samband med väpnade konflikter (Cunning, 2003, s. 220–222). Till konventionen tillhör två tilläggsprotokoll. Konventionen skapades som ett svar på

1. Översatt från engelskans *collateral damage*.

den stora mängd kulturegendom som blev skadad eller plundrad under andra världskriget. Detta leder till att konventionstexten inleds med att en stor mängd kulturell egendom hade skadats under kriget, som ledde till skador på mänsklighetens kulturarv (Legnér, 2021, s. 116).

Patty Gerstenblith, professor i juridik, har som en del av bokkapiteln ”The 1954 Hague Convention for the Protection of cultural property law in the event of armed conflict” och ”Change in the legal regime protecting cultural heritage in the aftermath of the war in Iraq” sammanfattat 1954 års Haagkonvention och hennes sammanställningar kommer delvis att användas i avsnittet, tillsammans med den ursprungliga konventionstexten.

Artikel 1 av konventionen definierar begreppet kulturegendom, som inkluderar fast och lös egendom av stor betydelse för varje folks kulturarv, byggnader vars huvudändamål är att användas som förvarings- eller utställningsplats för ovan nämnd egendom samt centra som inrymmer ett stort antal kulturegendomar (UNESCO, 1954).

Artikel 2 definierar att beskyddande av kulturegendom består av två delar, skydd och respekt för kulturegendom (UNESCO, 1954). Enligt Gerstenblith, är de förberedelser för skydd en stat genomför under fredstid en del av denna artikel (2008b, s. 81).

Artikel 3 utvidgar de förpliktelser som parterna av konventionen har för att förbereda skydd mot krigsskador mot kulturegendom under fredstid (Gerstenblith, 2008b, s. 81).

I Artikel 4(1), förpliktar parterna sig att undvika att exponera kulturegendom för fara och skada i händelse av väpnad konflikt genom att undvika att använda sig av dessa platser och andra omkringliggande platser. Artikel 4(2), tillåter i militära skäl att frångå från de förpliktelserna i Art. 4(1) (Gerstenblith, 2008b, s. 82). Artikel 4(3) förpliktar parterna att förhindra plundring, stölder och vandalism av kulturegendom. Värt att notera om Artikel 4(3) är att Gerstenblith i ett flertal artiklar nämner att denna förpliktelse gäller bara handlingar som utförs av militärstyrkor, och skriver som exempel i en artikel att den plundring som skedde under Irakkriget 2003 av civila inte hade förhindrats av konventionen (2008a, s. 184).

Utöver dessa artiklar nämns några som är viktiga ur ett museums perspektiv. Artikel 5 förpliktar att den ockuperande makten ska se till att den ansvariga myndigheten (t.ex. ett museum) i den ockuperade staten får stöd i sitt arbete med skydd av kulturegendom, men den ockuperande makten ska annars sällan direkt arbeta med skydd av kulturegendom

(Gerstenblith, 2008b, s. 81). Artikel 6 tillåter utmärkning av kulturegendom med en ”distinkt symbol”, som i Artikel 16 definieras som en blå sköld (Gerstenblith, 2008b, s. 81).

Artikel 15 förpliktar den undertecknade staten att tillåta personal som arbetar med skydd av kulturegendom att fortsätta med det så länge det är lämpligt av säkerhetshänsyn, och eventuell ockuperande motpart ska tillåta detta arbete att fortsätta (UNESCO, 1954).

Artikel 23 tillåter parterna av konventionen att kontakta Förenta nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur för teknisk assistans med skydd av kulturegendom eller andra problem i tillämpningen av konventionen (UNESCO, 1954).

Det första tilläggsprotokollet av Haagkonventionen har sammanfattats av Patty Gerstenblith i ”The obligations contained in international treaties of armed forces to protect cultural heritage in times of conflict”. Tilläggsprotokollet skapades i samband med att Haagkonventionen skapades och är uppdelat i två delar, som enligt Gerstenblith beror på att USA och andra västerländska länder inte ville ”begränsa flödet av kulturföremål” (2010, s. 10). Den första delen av första protokollet behandlar hur utförseln/export av kulturegendom ska förhindras från ockuperad mark, att eventuell egendom som förhindras från utförsel ska beslagtas och returneras till en kompetent myndighet när konflikten är avslutad (Gerstenblith, 2010, s. 10). Den andra delen av första protokollet kräver att den attackerande staten i en konflikt som säkert förvarar kulturföremål från den angripna staten i sitt eget territorium ska återförena föremålen med dess ägare vid avslutandet av konflikten (Gerstenblith, 2010, s. 10).

Andrea Cunnings artikel ”The safeguarding of cultural property in times of war & peace” sammanfattar det andra protokollet i 1954 års Haagkonvention. Det andra protokollet täcker vissa av de svagheter som finns i 1954 års Haagkonvention. Bland annat är undertecknare till protokollet förpliktade att mer proaktivt förebyggande arbeta med skydd mot krigsskador på kulturegendom, en aspekt som täcks mer i ett avsnitt nedan (Cunning, 2003, s. 236).

Undertecknare ska även upprätta en fond som ska ge finansiell eller någon annan typ av hjälp för att skydda kulturegendom, en aspekt som Cuning menar har varit mycket hjälpsam, särskilt i mer fattigare länder för att finansiera skydd av kulturegendom och jämfört med andra UNESCO och UNIDROIT-konventioner (2003, s. 236–237). En annan detalj som är av betydelse för museer är att all kulturegendom skyddas oberoende var det är placerat i staten, en aspekt som ursprungskonventionen begränsade (Cunning, 2003, s. 237).

Annan litteratur nämner även att en viktig förändring i protokollet är att det förbjuder arkeologiska utgrävningar från att ske, förutom i ett fåtal begränsade tillfällen i de fall detta

måste göras för att skydda kulturegendom, som exempelvis tillåter den ockuperande makten att genomföra utgrävningar vid byggarbeten (Gerstenblith, 2008a, s. 185). Det andra protokollet ger även möjlighet i artikel 16 att straffa ansvariga personer vid allvarliga överträdelser av konventionen, men bara för personer som är medborgare av en stat som är en del av det andra protokollet (UNESCO, 1999).

Det finns en hel del kritik om hur mycket kraft som konventionen egentligen har för att förhindra skador på kulturegendom. Från Irakkriget nämns kritik om misslyckandet av de amerikanska trupperna att skydda ABM-institutioner efter de initiala striderna, den aktiva plundringen av fornlämningar samt utbyggnaden av en militärbas vid Babylon av koalitionsstyrkor (Teijgeler, 2006, s. 140). I Bosnienkriget ansågs Haagkonventionen som ineffektiv i samband med de stora och medvetna skadorna på kulturegendom som skedde (Walasek, 2019, s. 218). En annan typ av kritik som ofta ges mot konventionen, är att den inte har några straffbestämmelser för de som bryter mot konventionen, utöver de bestämmelser som finns i nationell lagstiftning (Gerstenblith, 2008b, s. 81). Det andra protokollet ger dock möjligheter för straff mot allvarliga överträdelser av konventionen i stater som ratificerat den (Gerstenblith, 2010, s. 10).

Dock så finns det ett exempel från Libanonkriget 2006 mellan Libanon och Israel där Libanon använde Haagkonventionen som ett förhandlingsverktyg för att förhindra skador på kulturarv. I bokkapitlet "[...] Archaeology in Lebanon in times of armed conflict" beskriver den libanesiska arkeologen Joanne Farchakh Bajjaly om hur Libanon bad Israel genom UNESCO att respektera Haagkonventionen, särskilt i samband med skydd av kulturell egendom som finns på världsarvslistan (2011, s. 183–184). Israel svarade med att kräva skyddande av deras egna arkeologiska platser och inga skador skedde på israelisk kulturegendom under resten av kriget (Farchakh Bajjaly, 2011, s. 184).

En viktig positiv detalj ur det andra protokollet till 1954 års Haagkonvention är att det förpliktar de undertecknade till protokollet att de under fredstid arbetar förebyggande för att undvika krigsskador på kulturarv (Teijgeler, 2006, s. 141). Även artikel 3 i huvudkonventionen förpliktar de som undertecknar konventionen att göra detta, men långt ifrån lika detaljerat som i tilläggsprotokollet. För att uppnå dessa krav om förberedelse under fredstid mot krigsskador kan museer och andra relaterade myndigheter arbeta med bland annat identifiering av kulturegendom som behövs skyddas, placera ut blåa sköld symbolen på kulturegendom, finna var lämpliga skyddsrum finns samt ha verktyg som konservatorer kan

använda i beredskap (Stovel, 1998, s. 91-92). I boken *An ounce of prevention*, som jag kommer tillbaka till senare, nämns ytterligare med erfarenhet från de jugoslaviska krigen att andra förebyggande åtgärder som kan genomföras är att mikrofilma kataloger, inskaffa emballage för användning vid eventuell evakuering och inskaffa id-kort som verifierar att museumspersonal arbetar på museet (Wellheiser och Scott, 2002, s. 8).

4.1 Blue Shield International och dess verksamhet

Blue Shield International (tidigare International Committee of the Blue Shield (ICBS)) arbeten är särskilt relevanta ur ett ABM- och krigsperspektiv. Blue shield international bildades 1996 av ett flertal internationella organisationer, bland annat International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), International Council on Archives (ICA), International Council of Museums (ICOM) och International Council on Monuments and Sites (ICOMOS), som ett svar på att försöka skydda kulturarv från krigsskador liknande de som skedde under de jugoslaviska krigen (Walasek, 2015, s. 15).

Sue Cole har sammanfattat Blue shield arbeten i bokkapitlet "War, cultural property and the Blue Shield" (2008). I krissituationer ska Blue shield genom sina nätverk skapade genom dess nationella kommittéer fort kunna sprida ut information och assistans (Cole, 2008, s. 67). Cole nämner bland annat att under orkanen Katrina hjälpte Blue shield med att sprida ut information (dock oklart vilken typ av information) och gav ut assistans till berörda parter (Cole, 2008, s. 67).

Blue shield international bedriver även lobbyverksamhet för att säkerställa skydd av kulturegendom i krig, och Cole nämner bland annat att under Irakkriget så lobbade Blue shield samt dess brittiska nationella kommitté premiärministern och andra myndigheter i Storbritannien för att klargöra vad som behövdes skyddas under kriget (Cole, 2008, s. 68). Blue shield och dess nationella kommittéer lobbar även för att länder ska ratificera 1954 års Haagkonvention, och har haft framgång med detta i Storbritannien där de påverkade regeringen till att ratificera 1954 års Haagkonvention samt FN-sanktioner mot plundrade föremål (Cole, 2008, s. 68).

Blue shield har dock ansetts som ineffektiv bland de första åren i organisationens historia. Corine Wegener var en "Arts, monuments and archives officer" i USA:s armé på plats i Bagdad under Irakkriget. I bokkapitlet "Assignment Blue Shield" nämner hon att Blue shield aldrig skickade ut någon form av assistans till Irak, som enligt henne berodde på att

Blue shield hade få möjligheter och lite personal som kunde ta sig till Irak. (Weneger, 2008, s. 169-170). Särskilt berodde detta på att USA både inte hade någon nationell kommitté tillhörande Blue shield, samt att USA i år 2003 inte hade undertecknat 1954 års Haagkonvention (Weneger, 2008, s. 170).

Dock på senare tid har Blue shield växt och fått fler resurser att arbeta med. Under den Internationella militärinsatsen i Libyen 2011 nämner Joris D. Kila, Överstelöjtnant i den Kungliga Nederländska armén, att den amerikanska Blue shield-kommittén samlade in information om var bland annat arkeologiska platser, museum, bibliotek, arkiv och andra platser med kulturegendom fanns som slutligen senare lades in i en så kallad "No-strike list" (som betyder att mål på den listan ska inte utsättas för anfall) hos USA:s försvarsdepartement, som senare delade den informationen med NATO (2013, s. 25, 28).

5. Tidigare litteratur om katastrofberedskap inom museum med fokus på krig samt museers tidigare erfarenheter med krig

Som en ingång till ämnet krig i katastrofberedskapsarbete inom museer kommer jag att göra enklare analyser av litteratur som handlar om förebyggande arbeten med katastrofberedskap eller om hur man ska hantera en nödsituation som hänt inom en ABM-institution. Detta gör jag för att för att få en översiktlig förståelse över hur hotet från krigssituationer har förstått inom ABM-institutioner under arbete med beredskapsplaner sedan 1990-talet fram till sent 2000-tal, då jag inte har lyckats funnit någon senare skriven litteratur inom området.

Anledningen till att jag väljer att se mer noga på området krig i dessa böcker är för att krig är en speciell situation för hela samhället och dess institutioner om det inträffar, och de samhällsinstitutioner (ex. polis, brandkår, eng. *authorities*) som det ofta förväntas i böckerna fungera under fredstid kanske inte går använda sig av under krigstid och det krävs sannolikt speciella förberedelser för att hantera en krissituation utan dessa institutioners hjälp.

Generellt sagt går det att säga att böcker som är mer utformade som manualer har lite innehåll som handlar om specifikt krig, men att böcker utformade som monografier ofta har ett kapitel från ett krigsperspektiv. Medan det är möjligt att använda sig av instruktionerna i dessa böcker inom krigssituationer som författarna bakom boken *An ounce of prevention* menar i sammanhang med deras bok, särskilt när det handlar om skador på föremål och byggnader, så tas speciella arbeten som sker i eller innan krig så som markering med blåa sköldar,

evakueringsplaner och inköp av emballage för användning vid evakuering av föremål sällan upp (Wellheiser och Scott, 2002, s. 45). I några fall där böcker utformade som manualer tar upp krig så väljer de att skriva lite kort om det eller hänvisa till andra källor, som beskrivs närmare i avsnitten om böckerna *An ounce of prevention* och *Disaster Management in Archives, Libraries and Museums*.

Detta är beklagligt då om man faktiskt skulle befinna sig i en riktig krigssituation så är det inte helt omöjligt att man befinner sig i en situation där man inte har tillgång till ström och/eller internet och det enda man kan använda sig av är dessa beredskapsböcker man redan har i pappersformat och tidigare personliga kunskaper.

Boken *Building an Emergency Plan* från 1999 är sammanställd av Valerie Dorge och Sharon L. Jones. Boken nämner knappt något om krig förutom en kort tabell av museum som har blivit utsatta för krig (Dorge och Jones, 1999, s. 2). Däremot går mycket av innehållet i boken att anpassa och använda i en krigssituation, som till exempel avsnitten om hur de som arbetar med samlingsförvaltning bör arbeta och förbereda inför en nödsituation, om vilka föremål som ska prioriteras (föremål som är i magasin, utställningssal m.m.) för evakuering i en nödsituation och var skyddsrum finns (Dorge och Jones, 1999, s. 148, 150–156).

An ounce of prevention från 2002 av Johanna Wellheiser och Jude Scott är en manual för arbete med katastrofberedskap inom ABM-institutioner. I denna bok har författarna tagit upp möjligheten att krig kan ske och att det är något man åtminstone ska ha bakhuvudet under arbete med katastrofberedskap. De tar bland annat upp grunderna om 1954 års Haagkonvention, kort om ICBS och Unescos arbeten (Wellheiser och Scott, 2002, s. 8). I deras kapitel om checklistor är det märkvärdigt att författarna inte väljer att skriva ner en checklista för vilka procedurer som ska genomföras vid ett eventuellt krig då de ser det som omöjligt att förutspå vilka situationer som kan ske i krig (Wellheiser och Scott, 2002, s. 120). I kapitlet om katastrofförebyggande insatser, så tar de dock upp att skador på ABM-institutioner i krig liknar de som sker vid vatten- och brandskador och att fienden kan attackera bibliotek och arkivinstitutioner med vilja (Wellheiser och Scott, 2002, s. 45).

Field Guide to Emergency Response utgiven av den ideella organisationen Heritage Preservation i 2006 är en unik spiralinbunden bok som är främst avsedd att användas efter en katastrof har inträffat på ett museum. Organisationen Heritage Preservation är idag nedlagd men delar av dess verksamhet har tagits över av The American Institute for Conservation. Boken inkluderar två pappersark med titel ”Field guide assessment” och ”Disaster supplies

shopping list” som är tänkta att de ska kopieras till ett separat papper innan användning. Det följer även med en DVD med filmer² om hur man kan arbeta i olika situationer vid till exempel en brand och fuktskador. Boken är indelad i fyra sektioner, där den första handlar om vad man först ska göra i en nödsituation, den andra om hur ett incidenthanteringsteam ska byggas upp och vilka roller personerna ska ha i teamet, den tredje om de tio vanligaste skador på föremål och det sista avsnittet om ytterlig tillgänglig litteratur och organisationer. Boken har inget avsnitt som nämner något specifikt om en krigssituation, men samtliga kapitel och särskilt det tredje kapitlet innehåller värdefull information som kan sannolikt anpassas för att användas i en krigssituation.

Boken *Disaster Management in Archives, Libraries and Museums* utgiven 2009 av Graham Matthews, Yvonne Smith och Gemma Knowles är en bok som beskriver de forskningsresultat som funnits vid ett forskningsprojekt om hur ABM-sektorn i Storbritannien har arbetat med katastrofberedskap mellan 2005–2006. Boken nämner inte något om krig/*war* i ett eget avsnitt/kapitel förutom i slutet, där boken listar upp relevanta källreferenser och nämner ett flertal källor som handlar om krig (Matthews, Smith och Knowles, 2009, s. 221–223). Denna brist av information kan ses som ett tecken på att man inom katastrofberedskap inte såg krig som en reellt hot under 2005–2006.

Dessa två böcker nedan tar upp något mer i detalj om hur ABM-institutioner har arbetat med krigssituationer och grupperas in avskilt.

Den bok som skiljer sig ut något dock och inte är så undvikande när det gäller krisperspektivet är *Disaster Management for Libraries and Archives*, en monografi från 2003 med Graham Matthew och John Feather som redaktörer. I boken finns bokkapitlet ”The Croatian experience 1991–1995” av Kornelija Petr som är en sammanfattning av hur bibliotekssystemet i Kroatien fungerade under Bosnienkriget (2003, s. 169–190). Kort sammanfattat tar kapitlet detaljerat upp de problem som sker i ett bibliotek under krig, där bland annat utmaningarna med att evakuera böcker, bemanningsproblem samt hur kriget i övrigt påverkar bibliotekets verksamhet beskrivs.

Den sista bok som analyseras är monografin *Preservation Management for libraries, archives and museums* utgiven i 2006 med G. E. Gorman och Sydney J. Shep som redaktörer. Kapitlet ”Preserving cultural heritage in times of conflict” av René Teijgeler handlar om flera aspekter som berör krig inom ABM-institutioner, så som beredskapsplaner, relevanta konventioner såsom Haagkonventionen från 1954 och grunderna i konventionen samt erfarenheter från

2. Instruktionsfilmerna är idag tillgängliga digitalt på Youtube:
<https://www.youtube.com/watch?v=jiSCr4HaaN0&list=PLH0WXctI2noiqtbY6nN11P-qKbf04lp7t>

ABM-institutioner som upplevt krig. Om jag fokuserar på vad Teijgeler tar upp om beredskapsplaner och hur ABM-institutioner har arbetat i krig, så nämner han att beredskapsplanerna ofta har ett fokus på naturkatastrofer och inte människoskapade katastrofer och att idén bland personalen som skapar planerna om att ens behöva tänka på krig i skapandet av den planen är absurd (2006, s. 134–135). Han menar att ABM-institutioner bör på en minstegrad planera inför möjligheten att krig kan ske i ens institution och att planen fungerar innan, under och efter en konflikt, så att anställda vet vad de ska göra i ett krig (2006, s. 135–136). Teijgeler tar även upp händelser som har skett i ABM-institutioner under krig, såsom problem med klimat i magasin och flera sätt att gömma föremål. Särskilt intressant är hur Teijgeler beskriver hur under Inbördeskriget i Libanon en golvmosaik blev täckt med cement för att gömma den och hur föremål grävdes ned för att gömma dem (2006, s. 148, 155).

5.1 Varför finns det så lite innehåll om krig i ABM-litteratur som handlar om säkerhet och beredskap?

Så varför innehåller dessa böcker och beredskapsplaner så lite innehåll om krig? Mattias Legnéer nämner i avrundningen av sin artikel ”Skyddet av statliga samlingar[...]” att krisberedskapen har varit oprioriterad under lång tid och att detta inte är något oväntat (2021, s. 131). En anledning till detta som nämns av Legnéer i samband med varför det varit lite fokus på beredskapsarbeten inom museer är på grund av ”långvarig samhällsdiskurs” där man har upplevt trygghet och en frånvaro av yttre hot (2021, s. 131).

I bokkapitlet ”The Croatian experience 1991–1995” av Kornelija Petr nämns något liknande upplevelser med en känsla av falsk trygghet, där bibliotekarierna någon månad innan kriget valde att arbeta och diskutera om vardagliga biblioteksuppgifter, snarare än att diskutera om beredskap inför kriget som det fanns tecken för att det skulle snart ske (2003, s. 187).

Sannolikt så är anledningen till att denna typ av böcker (och museer generellt) inte har tagit upp beredskapsarbeten inför krig är för att säkerhetsläget generellt sett har varit god under lång tid och krig ses som något som inte behövs tänkas på. På grund av Rysslands invasion av Ukraina så har den förståelsen förändrats och ses som viktig att arbeta med igen.

6. Arbete med katastrofplaner under nutid i Sverige och Norge

En enkel analys av katastrofplaner görs här för att förstå hur museer i Sverige och Norge har arbetat med planering inför katastrofer generellt och särskilt om det finns något rörande krig i museernas planering.

6.1 Sverige

Svenska museers arbete med skapande av katastrofplaner har under senare tid blivit något bättre men en stor del museum saknar än idag en katastrofplan. I en enkätundersökning genomförd 2022 av Riksantikvarieämbetet (RAÄ) fann de att 30% av museum som besvarat enkäten har en katastrofplan, som sedan 2016 är en ökning med 16 procentenheter (2022, s. 17). Enligt RAÄ beror denna ökning under 2022 sannolikt på att fler museum ser arbete med katastrofplaner som mer aktuellt efter Rysslands invasion av Ukraina (2022, s. 18). Dock så noterar RAÄ att många museer har använts sig av ord som ”restvärdesräddningsplaner, insatskort och krisplaner” i kommentarerna till enkäten, som i mitt tycke kan betyda att dessa museer inte nödvändigtvis har svarat på om de specifikt har en *katastrofplan* (2022, s. 17).

Med hjälp av sökmotorer har jag själv provat att leta efter katastrofplaner från museer i Sverige för att se om de innehåller något om krig, men ingen katastrofplan överhuvudtaget ser ut att vara allmänt tillgänglig. Dock så fann Riksrevisionen i en granskningsrapport från 2019 att enbart två museum hade en katastrofplan som täckte evakuering av föremål vid krig eller krigsfara, trots att så kallade centralmuseer är ålagda enligt lag att ha en sådan plan (2019, s. 30, 42).

6.2 Norge

Oväntat nog finns det i Norge två beredskapsplaner öppet tillgängliga på internet tillhörande Universitetsmuseet i Bergen och Kulturhistorisk museum i Oslo, som tillåter mig att jämföra innehållet i dessa dokument.

Beredskapsplanen som tillhör Universitetsmuseet i Bergen ser ut att vara ett något förenklat dokument och refererar till att det finns mer info i ett internt *krisbehandlingsverktøy* med namn CIM (Universitetsmuseet i Bergen, 2019, s. 6). Dock så listar dokumentet upp de *tiltakskort/planer* som skapats för olika oönskade händelser och även om den inte nämner specifikt något om krig så nämner den att det finns ett tilltagskort för ”Hendelser som innebærer fare for liv og helse”, där de uttänkta planerna möjligen kan anpassas för en krigssituation (Universitetsmuseet i Bergen, 2019, s. 6)

Beredskapsplanen som tillhör Kulturhistorisk museum i Oslo ser ut att vara ett något mer komplett dokument men som även hänvisar till det interna verktyget CIM för mer information (Kulturhistorisk museum i Oslo, 2020, s. 3). Dokumentet nämner indirekt att det inte existerar något tilltagskort som är anpassat för krig, då det i en lista står ”Fare/ulykkessituasjoner som er vurdert, og som det er laget planer (tiltakskort) for” och krig saknas i den listan (Kulturhistorisk museum i Oslo, 2020, s. 14).

7. Museers och andra kulturarvsinstitutioner erfarenheter med krig

I följande kapitel ska exempel på ABM-institutioners säkerhets- och beredskapsarbeten innan ett krig och hur hanteringen av situationen under ett krig sammanfattas. Jag har valt exempel från tre land: Sverige, Irak och Ukraina.

Sverige valdes för att det visar på hemmaplan vilka förberedelser som görs inför och under ett krig, samt att det visar en äldre tillnärmning till katastrofberedskap. Analysen av Irak under Irakkriget valdes ut då det fanns en god mängd litteratur rörande plundringen och de förberedelser som skedde innan samt att det är en någorlunda nutida händelse. Ukraina analyserades då det är en händelse som inträffat nyligen och som visar hur museer kan hantera krigssituationer under modern tid.

7.1 Exempel 1: Kulturvärn i Sverige under andra världskriget (1939–1945)

Trots att Sverige (åtminstone på papperet) var neutralt under andra världskriget, var luftangrepp mot Sverige ändå ett reellt hot under kriget. Under andra världskriget framskyndades arbetet med skydd av kulturegendom under krig och arbeten som handlade om förberedelser av evakuering av föremål och att finna och bygga skyddsrum intensifierades. I Gotland genomfördes en rad evakueringar av föremål från främst kyrkor när hotnivån var hög, därav finns det idag goda källor om arbetena som skedde som har blivit sammansatta av Mattias Legnér som berör hur evakueringen planerades och till stor del genomfördes. Mattias Legnér är docent i historia och professor i kulturvård vid Uppsala Universitet och har forskat om hur kulturarv används i återuppbyggnaden av krigsdrabbade samhällen (Jonsson, 2018, s. 159). Artikeln ”Värdering och skydd av kulturegendom i Sverige under andra världskriget, med en särskild utblick mot Gotland” av Legnér handlar om hur arbetet med kulturminnesskydd *aktiverades* cirka ett år innan andra världskriget kort

efter att Tyskland annekterade Sudetenland, för att sedan fokusera på förebyggande arbeten vid krigsutbrottet för att sedan mer noga titta på vilket arbete som gjordes i Gotland.

Legnér berättar i artikeln att arbetet med skydd av kulturarv började i form av en utredning vid Ecklesiastikdepartementet i maj 1939, men intensifierades vid krigsutbrottet. Gotland prioriterades inom detta arbete då ön hade en hög koncentration av kyrkor som ansågs som viktig statlig kulturegendom, som förstods vara viktig för förståelsen av medeltids kyrkokonst i Norden och forntidens kultur, samt att ön var väldigt utsatt i en krigssituation (Legnér, 2018, s. 22–23).

Luftangrepp ansågs som en stor fara för kulturendomen på Gotland men även i resten av Sverige, som ledde till att man arbetade med att skydda både civil och militär egendom (Legnér, 2018, s. 24–25). Men hjälp av erfarenhet från första världskriget, utarbetades förberedelser för skydd av kulturarv. En del av detta arbete var utsändning av instruktioner för skydd mot tryckvågor och splitter som sändes ut till museer, arkiv och församlingar (Legnér, 2018, s. 30). Även viss evakuering av föremål gjordes från Nationalmuseum innan krigsutbrottet med hänvisning till risken av bombning (Legnér, 2018, s. 32). Ett luftangrepp på svensk kulturegendom skedde av misstag i Pajala den 21 februari 1940 av ryska flygplan, som ledde till att fönsterrutor krossades på kyrkan i byn, som visar att oron för oavsiktliga luftangrepp inte var helt utan mening (Legnér, 2018, s. 45).

Vid krigsutbrottet började ett mer intensivt arbete med skydd av kulturarv.

Riksantikvarieämbetet ville samarbeta med Försvarsstaben med hjälp av reservofficeren och konsthistorikern Johnny Roosval för att skydda de mest utsatta kulturminnena i landet (Legnér, 2018, s. 25). Med fokus på skyddet av kyrkor och dess föremål började det med att Roosval sände ut brev där han bad biskopar och landsantikvarier att skydda större lösa föremål under skyddande valv och bågar, mindre föremål i brandsäkra rum, och fasta föremål kunde skyddas med sandsäckar eller genom att täcka iför med metallplåtar (Legnér, 2018, s. 33.) De som mottog breven har till synes också självmant skapat listor över de kyrkor som kunde bli mest utsatt för fara (Legnér, 2018, s. 34). I praktiken var det svårt att forsla bort föremål, som oftast ledde till att föremålen skyddades på plats i stället (Legnér, 2018, s. 34). På grund av brist av både skyddsrum och personal som krävs vid evakuering av föremål, var man tvungen att utpeka en slags elitsamling av föremål som ansågs vara omistliga och mest utsatt för fara (Legnér, 2018, s. 36). Legnér beskriver att denna elitsamling ”handlade om guld- och silverföremål och gamla textilier såsom [...] fanor, [...] medeltida skulpturer och

altarskåp”, som hade höga ekonomiska värden samt hade hög plundringsrisk under ett upplopp eller i en kollaps av samhället (2018, s. 37).

När det handlar om skyddsrum för föremål var situationen på Gotland något annorlunda mot för på fastlandet. Det fanns färre lämpliga lokaler att evakuera föremål till, och i stället såg man på möjligheten att evakuera föremål från elitsamlingar till landsbygden (Legnér, 2018, s. 37). Man fokuserade på att evakuera föremålen till kyrkor långt ifrån kusten, för att minimera risken för krigsskador på föremålen (Legnér, 2018, s. 38). Man var särskilt orolig för enstaka bombningar från flygplan än ett fullskaligt angrepp, som var en reell oro då det svenska luftrummet kränktes vid cirka 4600 gånger under kriget (Legnér, 2018, s. 40).

En typ av föremål som ansågs vara i stor fara i krig var glasmålningar i kyrkofönster. De hade stort kulturellt värde men var svåra att nedmontera (Legnér, 2018, s. 41, 43). Det tog en viss tid efter krigsutbrottet att montera ner dessa fönster på grund av att det var svårt att inskaffa personal med kunskap och det var svårt att ordna utrustning för att montera ner fönstren (Legnér, 2018, s. 43). I ett fåtal fall lämnades fönstren kvar på plats då det fanns stor risk för skada vid nedmontering. (Legnér, 2018, s. 54). En intressant positiv detalj rörande nedmonteringen av fönstren är att man får möjlighet att utföra restaureringar och ta fotografier på fönstren, många av fönstren hade ett stort behov av restaurering som gör detta till en positiv konsekvens av evakuering av föremål. (Legnér, 2018, s. 43, 54–56)

Under hösten 1939 fanns det en reell fruktan för att Gotland skulle bli invaderat, som gjorde att förarbeten med evakuering av föremål till fastlandet intensifierades. Man tittade över möjligheterna att tillverka lådor och ordna transport för föremålen vid eventuell evakuering (Legnér, 2018, s. 43).

Särskilt i samband med The Blitz i Storbritannien och luftangrepp som skett i andra europeiska städer, började man att fokusera på fotografering av kyrkor i Gotland, då foton ansågs som ett slags substitut om byggnaden blir förstörd eller skadad samt för försäkringsmässiga anledningar (Legnér, 2018, s. 49). Fotograferingen genomfördes med en låg budget, där bland annat fotografen fick åka runt på cykel eller tåg i stället för bil (Legnér, 2018, s. 49).

Under början av sommaren 1941 ansågs säkerhetsläget vara bättre och många föremål transporterades tillbaka från landsbygden (Legnér, 2018, s. 56). Detta betyder dock inte att man ansåg hotet från kriget var helt borta och man fortsatte att arbeta med att bygga ut skyddsrum.

Mattias Legnér har också skrivit en något mer generell sammanställning över hur arbetet med skydd av kulturegendom skedde i främst statliga museum sedan första världskriget fram till nutid, i artikeln ”Skyddet av statliga samlingar i svenska museer, arkiv och bibliotek i händelse av krig, ca 1914–2018” (2021). Av platsmässiga skäl kommer jag nedan att sammanfatta det Legnér skriver i artikeln rörande förberedelser och praktisk genomföring av evakuering av föremål i tidsperioden omkring andra världskriget.

De första och kanske mest viktiga punkten Legnér tar upp i artikeln är att påpeka hur viktigt det är att arbeta med att skydda kulturegendom under en konflikt samt även *innan* en konflikt. Ett viktigt citat från Legnér om denna punkt är ”Föreställningen om att kulturegendom inte bara *bör* utan också *kan* skyddas i en konflikt bygger på att det finns en beredskap inom nationalstaterna” (2021, s. 102). Legnér menar även att om planläggningen för skydd av kulturegendom startar först efter en väpnad konflikt har startat så kommer det ”utan tvivel att leda till onödig förstörelse av kulturegendom” (2021, s. 102).

Beredskapsarbetet med evakuering av föremål i Sverige började först mer konkret att ske i maj 1939, då det var då ”Stockholm-museernas luftskyddskommitté” bildades. Senare under hösten 1939 insåg man att det fanns en stor andel museer som saknade tillgång till skyddsrum och temporärt så användes då bland annat ett reningsverk som lagringslokal och Nationalmuseum evakuerade vissa föremål till Vadstena slott då man ansåg att risken för luftangrepp var lägre där (Legnér, 2021, s. 106–107).

Nordiska museet evakuerade en del av sina samlingar till Zornmuseet till Mora, där de under beredskapstiden evakuerade cirka 30 lastbilslast/350 kubikmeter, som krävde cirka 150 dagsverk. Nedpackningen av föremålen tog cirka två veckor, men hade sannolikt kunnat genomförts snabbare under fem dagar i en reell krigssituation (Legnér, 2021, s. 109)

Nordiska museet hade också samlat en rad föremål i bottenvåningen på museet, som enligt Intendent Sigfrid Svensson vid Nordiska museet inte var en bra nog lösning (Legnér, 2021, s. 109). Legnér menar att i en reell krigssituation så hade denna lösning inte varit bra nog på grund utav luftkrigets utveckling och den egentliga enda säkra lösningen hade varit att evakuera föremålen till ett skyddsrum (2021, s. 109). Två museer har enligt Legnér varnat för att om Stockholm faktiskt hade utsatts för krigshandlingar så hade det ”kunde ha gått mycket illa” (2021, s. 109).

Det var först under slutet av kriget som civila och militära myndigheter insåg att samarbetet mellan dem behövde bli bättre för att kunna skydda samhället och efter kriget började arbetet

med skydd av kulturegendom på riktigt. Man började titta på hur utbyggnader av skyddsrum bör ske, hur redan existerande byggnader var placerade i samband med militära strategiska värden (exempelvis om det låg nära en järnväg) och undersöka hur de så kallade Monuments men hade tidigare arbetat för att skydda kulturminnen i krigszoner (Legnér, 2021, s. 111).

Slutligen så visar exemplen ovan att Sverige inte till fullo hade en beredskap för skydd av kulturegendom innan andra världskriget började. För Sveriges del så blev det i slutändan inte så problematiskt då Sverige aldrig drogs in i kriget men det visar ändå att fanns risk för att kulturegendom hade kunnat blivit förstört i onödan under andra världskriget.

7.2 Exempel 2: Iraks nationalmuseum i Bagdad under Irakkriget (2003–2010)

Mellan den 10–12 april 2003 blev Iraks nationalmuseum plundrat som en konsekvens av invasionen av Irak utav USA. Museet var en del av ett komplex av byggnader som inkluderade bland annat kontorsutrymmen och laboratorium tillhörande museet, samt den irakiska motsvarigheten till Kulturdepartementet (George och Gibson, 2008b, s. 19).

Eftersom amerikanska styrkor inte hade fått order om att skydda nationalmuseet lämnades museet oskyddat fram till den 12 april då museets personal tog sig tillbaka till museet och museet skyddades slutligen av amerikanska styrkor från och med den 16 april (Bogdanos, 2008, s. 113, 115). Kort efter plundringen uppskattades det att cirka 15 000 föremål hade plundrades från museet (George, 2008, s. 102). Dock redan efter bara några månader så hade cirka 3000 plundrade föremål kommit i retur, som tros bero på att det fanns personer som hade ångrat sig att de hade plundrat föremålen (Gibson, 2008, s. 17). Men genom bland annat amnestiprogram i Irak och strängare gränskontroller av importerade antikföremål bland tullverk i flera länder kunde många föremål återförens till museets samlingar (Bogdanos, 2008, s. 119–120). Fem år senare efter plundringen hade man under 2008 återfunnit cirka 7000 föremål och det saknades då totalt cirka 8000 föremål. (Curtis, 2008, s. 210).

I denna del ska Donny George Youkhannas³ upplevelser av förberedelserna för skydd av samlingarna och erfarenheter under själva kriget sammanfattas. Hans erfarenheter tillhandahåller en mycket viktig insyn i hur ett museum arbetar med att skydda sina samlingar inför ett kommande krig och vad som händer i ett museum under ett krig. Donny George Youkhanna var generaldirektör för Iraks nationalmuseum fram till 2006. Han var på plats vid museet från några dagar innan plundringen under förberedelsearbetena och var på plats ända fram till strax innan amerikanska trupper närmade sig museet den 9 april 2003 (George, 2008,

3. I vissa källor utelämnas efternamnet Youkhanna. I litteraturlistan nämns båda efternamnen i källorna som använder sig av båda namnen men i texthänvisningarna nämns bara George för att behålla kontinuitet med de övriga källorna.

s. 97–99). Även litteratur skriven av Matthew Bogdanos som arbetade med utredningen av plundringen och introduceras mer utförligt nedan kommer att användas i analysen.

Innan kriget började utarbetades en plan för hur museet skulle skyddas för det snart kommande kriget. Ett antal föremål från Mosul, Babylon, Hatra och ett antal andra regionala museer skulle evakueras till Nationalmuseet i Bagdad, och en begränsad mängd personal fick ansvaret att plocka ned de portabla föremål som låg ute bland utställningarna i nationalmuseet och gömma de föremålen i en extern ”hemlig plats” (George och Gibson, 2008a, s. 29–30).

Skummadrasser och sandsäckar skulle skydda föremål som inte kunde evakueras från utställningssalarna. Kataloger över föremålen i pappersformat och viktiga referensböcker från museets bibliotek flyttades från museet till ett bombsäkert skyddsrum och ”flyttbara hyllor” i biblioteket på plats i museet svetsades fast för att försvåra rörelse i rummet. Fönster och de flesta dörrar spärrades av med cementblock och ståldörrar lämnades enbart stängda och låsta (George och Gibson, 2008a, s. 29–30).

Med hjälp av underrättelseinformation mottagen innan krigets utbrott hann personalen på nationalmuseet utföra åtminstone de flesta av dessa arbeten.

Det gjordes även försök med hjälp av mellanösternexperten William R. Polk att övertala irakiska myndigheter att evakuera föremål från nationalmuseet till utlandet, men ingen evakuering skedde aldrig troligtvis på grund av det var orimligt att evakuera hundratusentals föremål på så kort tid och då man trodde det sannolikt skulle ta två veckor att tömma utställningssalarna (George, 2010, s. 2; George och Gibson, 2008a, s. 28).

Enligt planen tömdes även utställningssalarna i museet på nästan alla föremål. Föremål som var tunga eller ömtåliga lämnades kvar på plats då det inte fanns tid och tillgänglig utrustning att flytta de samt att man trodde det var mindre risk för de tyngre föremålen att bli stulna och ömtåliga föremål lämnades kvar för att minska risken för skada på föremålen (George och Gibson, 2008b, s. 23). De tunga föremål som lämnades kvar täckes med skummadrasser för att undvika skador på föremålen (Gibson, 2008, s. 15).

Trots dessa förberedelser, blev museet plundrat. Museet hade blivit beordrat innan invasionen av den irakiska motsvarigheten till kulturdepartementet att samla ihop cirka 20–30 vakter för att skydda museet (George, 2008, s. 97). Dock när militärstyrkor från båda sidor började närma sig museet började planen falla isär. När kriget närmade sig flydde vakterna från

museet (George och Gibson, 2008a, s. 30). En sannolikt bidragande faktor som gjorde att vakterna lämnade museet enligt Donny George var att deras uniformer liknade de det irakiska republikanska gardet använde, som kunde göra att vakterna visuellt räknades som kombattanter i kriget (George, 2008, s. 97; George och Gibson, 2008a, s. 30). Även Donny George hade själv en uniform som han lade undan när oroligheterna närmade sig, en detalj som inte nämns i någon källa skriven av Donny George själv (Rothfield, 2009, s. 86).

Den 8 april tvingades Donny George och de flesta andra som var närvarande i museet att lämna komplexet efter att Donny hade blivit väckt av ljudet av explosioner och han insåg att militärstyrkor från båda sidor närmade sig museet (George, 2008, s. 98). Omedelbart började de som var kvar att arbeta med att låsa samtliga dörrar i museet, men dock så hann de bara med att låsa ytterdörrarna till museet och en kontorsbyggnad (George, 2008, s. 99). De hann enbart med låsa dessa dörrar på grund utav att tre beväpnade personer i civila kläder hade tagit sig in i museumskomplexet och siktade mot amerikanska stridsvagnar som närmade sig museet som innebar att museet skulle kunna träffas i korselden. Donny George insåg att det var tid att evakuera museet och lämnade museet med fyra personer (George, 2008, s. 99).

Museet lämnades orört av plundrare fram till den 10 april, då cirka 300–400 personer närmade sig museet (Bogdanos, 2008, s. 113). De första plundrarna tog sig in genom en bakdörr till museet. Dessa första plundrare var sannolikt del av en professionell stöldliga som hade tagit sig till Bagdad. Denna stöldliga hade insidrerinformation om vilka föremål de skulle ta och var de var placerade i museet (George och Gibson, 2008b, s. 20). Denna grupp professionella plundrare tog inte med sig kopior av föremål och fokuserade på föremål med högt värde (Bogdanos, 2008, s. 116).

Senare under dagen kom ännu en grupp plundrare till museet som troligtvis var ute efter allt annat än antika föremål då de främst tog allt från elkablar, möbler och luftkonditionering (George och Gibson, 2008b, s. 21). Någon gång senare under samma dag tog sig fler plundrare in till gallerierna och konserveringsateljén i museet och tog föremål därifrån (George och Gibson, 2008b, s. 23–24). Dessa plundrare var sannolikt amatörer, som bland annat drog av guld från ett huvud fastmonterad på en lyra som var funnen i Ur och drog tunga föremål som statyer som lämnats kvar i utställningssalen efter golven som skapade tydliga dragmärken längs med golvet. (Bogdanos, 2008, s. 117; George och Gibson, 2008b, s. 25).

Överste Matthew Bogdanos, hävdar även att personal från museet var med i plundringen. Matthew var en marinsoldat utplacerad i Irak som var en del av ett team som utredde

plundringen av museet. Med tidigare erfarenhet som biträdande distriktsåklagare i Manhattan och som sannolikt en av en få personer med både militär och juridisk kunskap på plats i Irak under invasionen blev han tilldelad arbetet med att utreda plundringen (Bogdanos och Patrick, 2005, s. 110–112; Rothfield, 2008, s. 317). Som ett bevis för hans hävdande nämner Bogdanos att som en del av inventeringen av museet efter plundringen meddelade man internt flera gånger att ett visst rum i magasinet skulle inventeras och när inventeringen närmade sig det rummet kom ett flertal föremål som hörde till denna del av magasinet tillbaka som en del av museets amnestiprogram, som Bogdanos menar är ett bevis för hans hävdande (Bogdanos, 2008, s. 117).

Plundrarna lämnade museet den 12 april när internationella journalister hade kommit fram till museet som sannolikt gjorde att plundrarna blev bortskrämda av uppmärksamheten. (George och Gibson, 2008a, s. 31). Ganska kort efteråt började personal från museet som bodde i närområdet ta sig in i museet och skyddade byggnaden. Märkvärt i denna situation är att personalen hängde upp en skylt där de hävdade att amerikanska trupper vaktade museet, som inte var sant men skapade osäkerhet bland de plundrare som var kvar utanför den yttre muren vid museet och som gjorde att de inte valde att gå in i museet (George och Gibson, 2008a, s. 31).

Först under morgonen den 16 april blev museet beskyddat av en amerikansk stridsvagnspluton (Bogdanos, 2008, s. 115). Men varför tog så längre för militären att skydda museet? Enligt Matthew Bogdanos beror detta på att invasionen av Bagdad genomfördes mycket fortare än förväntat, som ledde till att arbetet med säkerhet i staden Bagdad hamnade i efterkälke och specifikt i museets fall så hade museet en symbolisk koppling med den tidigare regimen, som gjorde det mer utsatt för plundring än vad planerarna av operationen trodde (2008, s. 115–6). Dessutom tar det tid att samla ihop trupper för att leda en operation (för att skydda museet) och det var samtidigt brist på tillgängliga militärenheter i Bagdad, som ledde till att det först den 16 april gavs en order om att skydda museet gavs ut enligt Bogdanos (2008, s. 115–6).

7.3 Exempel 3: Rysslands invasion av Ukraina i 2022

Rysslands pågående invasion av Ukraina som startade den 24 februari 2022 har lett till att ett stort antal skador och plundring har skett på landets kulturarv. Fram till den 22 mars 2023 har UNESCO verifierat att 248 kulturarvsplatser har skadats under kriget (UNESCO, 2023).

Denna siffra gäller enbart det kulturarv som har bekräftade skador och denna siffra är egentligen större, enligt Europaparlamentets utredningstjänst (EPRS, 2022, s. 2).

Några förberedelser inför ett eventuellt krig hade genomförts bland museerna i Ukraina, som beskrivs i en artikel av Kathleen Hoeniger som jämför hur förberedelserna av skydd av flyttbart kulturarv skedde i Italien under andra världskriget och i Ukraina. Bland annat hade man i förberedelse skapat så kallade A, B, C-listor med föremål som var prioriterade för evakuering som täckte cirka 1% av föremålen i ett museum i Kiev (Hoeniger, 2022, s. 33). Detta arbete hade prioriterats efter annekteringen av Krimhalvön. Då det fanns tecken innan 24 februari 2022 att invasionen skulle ske så hann ett flertal museum göra andra förberedelser. Bok- och tryckerimuseet i Kiev hann att finna ett flertal platser i den västra delen av landet att evakuera föremål till och ett flertal museum hade köpt in emballage för frakt av föremål (Hoeniger, 2022, s. 34). I de närmsta dagar och veckorna efter invasionen arbetade flera museum med att packa ner och frakta bort föremål till säkrare områden (Hoeniger, 2022, s. 34). Vissa museum packade ner föremål trots att de inte visste var de skulle fraktas till (Hoeniger, 2022, s. 35).

Erfarenheterna från ukrainska museum visar att några av de traditionella problem som sker i museum i krig händer än idag och att lösningarna till problemen kan än idag tillämpas.

De ovan nämnda A, B, C-listorna liknar den indelning i elitsamlingar som gjordes i Sverige. Både i Italien och i Ukraina var det brist på emballage som kunde användas för frakt, men i modern tid så finns det fler möjligheter för att få hjälp med emballage donerat från andra länder (Hoeniger, 2022, s. 34–5). I avslutningen till sin artikel nämner Hoeniger att jämfört med det arbete som gjordes i Italien under andra världskriget och nu i Ukraina, så används de gamla traditionella metoderna för skydd av flyttbart kulturarv än idag då de är effektiva tekniker för användning under krigstider (2022, s. 37).

8. Slutsatser

Sammanfattat så visar denna uppsats sitt syfte i att visa hur främst museer har förberett sig inför ett krig och vad de har arbetat med under krigstid.

Det finns flera drag, även över tid, i de förberedelser som museerna har gjort inför ett krig. I samtliga länder jag har analyserat har museerna arbetat med att packa ned föremål för säkrare förvaring i exempelvis en källare eller i förberedelse för evakuering av föremålen till en

annan plats. Museerna fann även lämpliga platser som föremålen kunde evakueras till och samtliga museer hade även kännedom om att krig var något som inom kort skulle ske.

Under krig skiljer sig erfarenheterna åt något dock. I Sverige när andra världskriget bröt ut så blev inte landet indraget i kriget men arbetet med planering och faktisk evakuering av föremål intensifierades. I Irak var dock situationen under kriget till början ganska lugn, tills plundrarna intog museet och den långa väntetid på att få hjälp med att skydda museet. Erfarenheterna från den pågående situationen i Ukraina visar att möjligheten för skador på kulturarv är stor men även att de gamla traditionella metoderna för katastrofberedskap är applicerbara än idag.

Referenslitteratur inom krisberedskap inom ABM-institutioner som handlar om hur dessa institutioner kan förbereda sig inför specifikt ett krig finns det inte så mycket av, och den som finns är något äldre och lite detaljerad med undantag av de tidigare nämnda kapitlen i *Disaster Management for Libraries and Archives* och *Preservation Management for libraries, archives and museums*. Med den erfarenhet om ABM-institutioner i krig som tyvärr existerar idag och i samband med det förvärrade säkerhetsläget idag skulle en ny detaljerad, uppdaterad och lättillgänglig resurs om hur ABM-institutioner kan förbereda sig innan och under ett krig behövas.

Internationella konventioner som 1954 års Haagkonvention samt den internationella organisationen Blue Shield International är upprättade med goda intentioner men har i praktiken varit något tandlösa mot att stoppa skador och plundring av kulturarv. Om jag fokuserar på Blue shield, så var organisationen ineffektiv i de första åren under dess existens, särskilt under Irakkriget men har på senare tid blivit något med involverad med att ge assistans för att förhindra skador på kulturarv, som exempelvis i Libyen. Dock så har organisationen sannolikt begränsade resurser med att ge assistans på plats i ett land som befinner sig i krig, antagligen på grund av organisationens uppbyggnad i form av nationella kommittéer som sågs 2003 under Irakkriget.

9. Litteraturlista

Balcells, M. (2013) *Plundering Boys: A Cultural Criminology Assessment on the Power of Cultural Heritage as a Cause for Plunder in Armed Conflicts along History*, i Kila, J. D. och

Zeidler, J. A. (red.) *Cultural heritage in the crosshairs: protecting cultural property during conflict*. Leiden: Brill, s. 329-349.

Bogdanos, M. (2008) Thieves of Baghdad, i Stone, P. G. och Farchakh Bajjaly, J. (red.) *The Destruction of cultural heritage in Iraq*. Woodbridge: Boydell Press, s. 109-134.

Bogdanos, M. och Patrick, W. (2005) *Thieves of Baghdad: one marine's passion for ancient civilizations and the journey to recover the world's greatest stolen treasures*. New York, NY: Bloomsbury Pub.

Brodie, N. (2008) The market background to the April 2003 plunder of the Iraq National Museum, i Stone, P. G. och Farchakh Bajjaly, J. (red.) *The Destruction of cultural heritage in Iraq*. Woodbridge: Boydell Press, s. 41-54. Tillgänglig från:

<https://traffickingculture.org/app/uploads/2012/07/Brodie-2008-market-background.pdf>

(Hämtad: 2023-05-17).

Cole, S. (2008) War, cultural property and the Blue Shield, i Stone, P. G. och Farchakh Bajjaly, J. (red.) *The Destruction of cultural heritage in Iraq*. Woodbridge: Boydell Press, s. 65-71.

Cunning, A. (2003) The safeguarding of cultural property in times of war & peace, *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, 11(1), s. 211-238. Tillgänglig från:

<https://digitalcommons.law.utulsa.edu/tjcil/vol11/iss1/6/> (Hämtad: 2023-05-17).

Curtis, J. (2008) The role of the British Museum in the protection of Iraqi cultural heritage, i Stone, P. G. och Farchakh Bajjaly, J. (red.) *The Destruction of cultural heritage in Iraq*. Woodbridge: Boydell Press, s. 201-212.

Dorge, V. och Jones, S. L. (1999) *Building an emergency plan*. Los Angeles, CA.: Getty Conservation Institute. Tillgänglig från:

https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/emergency_plan.pdf (Hämtad: 2023-05-17).

EPRS (European Parliamentary Research Service) (2022) *European Cultural Heritage Days Russia's cultural war against Ukraine*. Bryssel: Europeiska unionen. Tillgänglig från:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733650/EPRS_BRI\(2022\)733650_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733650/EPRS_BRI(2022)733650_EN.pdf) (Hämtad: 2023-05-12).

Farchakh Bajjaly, J. F. (2011) Politicians: Assassins of Lebanese heritage? Archaeology in Lebanon in times of armed conflict, i Stone, P. G. (red.) *Cultural heritage, ethics, and the military*. Woodbridge: Boydell Press, s. 182-191.

Farchakh-Bajjaly, J. (2008) Who are the Looters at Archaeological sites in Iraq?, i Rothfield, L. (red.) *Antiquities under siege: cultural heritage protection after the Iraq war*. Lanham, MD: AltaMira Press, s. 49-56.

George, D. (2008) The looting of the Iraq National Museum, i Stone, P. G. och Farchakh Bajjaly, J. (red.) *The Destruction of cultural heritage in Iraq*. Woodbridge: Boydell Press, s. 97-107.

George, D. och Gibson, M. (2008b) The looting of the Iraq Museum complex, i Emberling, G. och Hanson, K. (red.) *Catastrophe!: the looting and destruction of Iraq's past*. Chicago, IL: The Oriental Institute of the University of Chicago, s. 19-27. Tillgänglig från: <https://isac.uchicago.edu/sites/default/files/uploads/shared/docs/oimp28.pdf> (Hämtad: 2023-05-14).

George Youkhanna, D. (2010) Learning from the Iraq Museum. *American Journal of Archaeology*, 114(4), s. 1-9. <https://doi.org/10.3764/ajaonline1144.Youkhanna>

George Youkhanna, D. och Gibson, M. (2008a) Preparations at the Iraq Museum in the lead-up to war, i Rothfield, L. (red.) *Antiquities under siege: cultural heritage protection after the Iraq war*. Lanham, MD: AltaMira Press, s. 27-32.

Gerstenblith, P. (2008a) Change in the legal regime protecting cultural heritage, i Stone, P. G. och Farchakh Bajjaly, J. (red.) (2008) *The Destruction of cultural heritage in Iraq*. Woodbridge: Boydell Press, s. 183-192.

Gerstenblith, P. (2008b) 1954 Hague Convention on the protection of cultural property, i Rothfield, L. (red.) *Antiquities under siege: cultural heritage protection after the Iraq war*. Lanham, MD: AltaMira Press, s. 79-88.

Gerstenblith, P. (2010) The obligations contained in international treaties of armed forces to protect cultural heritage in times of armed conflict, i Rush, L. (red.) *Archaeology, cultural property, and the military*. Woodbridge: Boydell, s. 4-14. Tillgänglig från: <https://archive.law.upenn.edu/live/files/6408-gerstenblith-patty-2010-obligations-contained-in> (Hämtad: 2023-05-17)

Gibson, M. (2005) Nippur and archaeology in Iraq, i Stein, G. J. (red.) *The Oriental Institute 2004-2005 annual report*. Chicago, IL: The University of Chicago, s. 82-87. Tillgänglig från: https://isac.uchicago.edu/sites/default/files/uploads/shared/docs/ar/01-10/04-05/04-05_AnnualReport.pdf (Hämtad: 2023-05-14).

Gibson, M. (2008) The looting of the Iraq Museum in context, i Emberling, G. och Hanson, K. (red.) *Catastrophe!: the looting and destruction of Iraq's past*. Chicago, IL: The Oriental Institute of the University of Chicago, s. 13-18. Tillgänglig från: <https://isac.uchicago.edu/sites/default/files/uploads/shared/docs/oimp28.pdf> (Hämtad: 2023-05-14).

Gorman, G. E. & Shep, S. J. (red.) (2006) *Preservation management for libraries, archives and museums*. London: Facet.

Hallett, M. (2013) Aiming to miss: Engaging with the targeting process as a means of cultural property protection, i Kila, J. D. och Zeidler, J. A. (red.) *Cultural heritage in the crosshairs: protecting cultural property during conflict*. Leiden: Brill, s. 151-165.

Hanson, K. (2011) Ancient artifacts and modern conflict: A case study of looting and instability in Iraq, i Stone, P. G. (red.) *Cultural heritage, ethics, and the military*. Woodbridge: Boydell Press, s. 113-128.

Heritage Preservation, Inc. (2006) *Field guide to emergency response*. Washington, DC: Heritage Preservation.

Hoeniger, C. (2022) Protecting Portable Heritage during War: A Comparative Examination of the Approaches in Italy during World War Two and in Ukraine during the Russian Invasion of 2022, *Text and Image: Essential Problems in Art History*, (1), s. 31–42. Tillgänglig från: <https://doi.org/10.17721/2519-4801.2022.1.03> / <https://txim.history.knu.ua/article/view/124/121> (Hämtad: 2023-05-15).

Jonsson, G. (red.) (2018) *Gusem 9. Gutilandorum Universitas Scholarium et Magistrorum: tidskrift för historiska föreningen på Gotland*. Visby: Historiska föreningen på Gotland. Tillgänglig från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-362549> (Hämtad: 2023-05-14).

Kila, J. D. (2013) Military involvement in cultural property protection as part of preventive conservation, i Kila, J. D. och Zeidler, J. A. (red.) *Cultural heritage in the crosshairs: protecting cultural property during conflict*. Leiden: Brill, s. 9-50.

Kulturhistorisk museum (2020) *Lokal beredskapsplan for Kulturhistorisk museum (KHM)*. Tillgänglig från: <https://www.khm.uio.no/om/hms/dokumenter/lokal-beredskapsplan-khm-sept-2020.pdf> (Hämtad: 2023-05-15).

Legnér, M. (2018) Värdering och skydd av kulturegendom i Sverige under andra världskriget, med en särskild utblick mot Gotland, i Jonsson, G. (red.) *Gusem 9. Gutilandorum Universitas Scholarium et Magistrorum: tidskrift för historiska föreningen på Gotland*. Visby: Historiska föreningen på Gotland, s. 21–63. Tillgänglig från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-362549> (Hämtad: 2023-05-14).

Legnér, M. (2021) Skyddet av statliga samlingar i svenska museer, arkiv och bibliotek i händelse av krig, ca 1914–2018, i Kytö, M. (red.) *Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Årsbok 2020–2021*, s. 101–135. Tillgänglig från: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1639306/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad: 2023-05-15).

Matthews, G. och Feather, J. (red.) (2003) *Disaster management for libraries and archives*. Aldershot: Ashgate.

Matthews, G., Smith, Y. och Knowles, G. (2009) *Disaster management in archives, libraries and museums*. Farnham, England: Ashgate.

Petr, K. (2003) The Croatian experience 1991-1995, i Matthews, G. och Feather, J. (red.) *Disaster management for libraries and archives*. Aldershot: Ashgate, s. 169-190.

Pollard, N. (2023) Military cultural property protection from Hague 1907 to Hague 1954, i Clack, T. och Dunkley, M. (red.) *Cultural heritage in modern conflict: past, propaganda, parade*. Abingdon, Oxon: Routledge, s. 66-97.

Riksantikvarieämbetet (2022) *Incidenter inom museernas samlingsförvaltning - Sammanställning av enkätundersökning 2022*. Visby: Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig från: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1721621/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad: 2023-05-14).

Riksrevisionen (2019) *Bevara samlingarna – säkerhetsarbetet i de statliga centralmuseernas samlingsförvaltning*. (RIR 2019:5). Riksrevisionen: Stockholm. Tillgänglig från:

https://www.riksrevisionen.se/download/18.6016136016895135534afd13/1549276219353/RiR_2019_5_ANPASSAD.pdf (Hämtad: 2023-05-14).

Rothfield, L. (red.) (2008) *Antiquities under siege: cultural heritage protection after the Iraq war*. Lanham, MD: AltaMira Press.

Rothfield, L. (2009) *The rape of Mesopotamia: behind the looting of the Iraq Museum*. Chicago, Il.: University of Chicago Press.

Stovel, H. (1998) *Risk preparedness: a management manual for world cultural heritage*.

Rome: ICCROM. Tillgänglig från:

https://www.iccrom.org/sites/default/files/ICCROM_17_RiskPreparedness_en.pdf (Hämtad: 2023-05-17).

Stugu, O. S. (2008) *Historie i bruk*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Tejjgeler, R. (2006) Preserving cultural heritage in times of conflict, i Gorman, G. E. & Shep, S. J. (red.) *Preservation management for libraries, archives and museums*. London: Facet, s. 133-165.

UNESCO (1954) *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Tillgänglig från: <https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/400-IHL-60-EN.pdf> (Hämtad: 2023-05-15).

UNESCO (1999) *Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Tillgänglig från:

<https://www.wipo.int/wipolex/en/text/216969> (Hämtad: 2023-05-12).

UNESCO (2023) *Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO*. UNESCO: Paris.

Tillgänglig från: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco> (Hämtad: 2023-04-03).

Universitetsmuseet i Bergen (2019) *Lokal beredskapsplan for Universitetsmuseet i Bergen*.

Tillgänglig från: https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/attachments/sak_16_-_beredskapsplan-vedlegg_1_plan.pdf (Hämtad: 2023-05-15).

Walasek, H. (2015) Introduction, i Walasek, H. (red.) *Bosnia and the destruction of cultural heritage*. Farnham, Surrey, England: Ashgate, s. 1-22.

Walasek, H. (2019) Responses to the destruction of cultural property during conflict, i Dawson, M., James, E. och Nevell, M. (red.) *Heritage under pressure: threats and solutions: studies of agency and soft power in the historic environment*. Oxford: Oxbow Books, s. 211-231.

Wegener, C. (2008) Assignment Blue Shield, i Rothfield, L. (red.) *Antiquities under siege: cultural heritage protection after the Iraq war*. Lanham, MD: AltaMira Press, s. 163-173.

Wellheiser, & Scott, J. (2002) *An ounce of prevention: integrated disaster planning for archives, libraries, and record centres* (2 uppl.). Lanham, MD: Scarecrow Press.

10. Övriga relaterade källor

Denna lista innehåller litteratur jag har läst som är relaterat till det jag tar upp i uppsatsen men som jag inte har använt som källa i texten.

Cloonan, M. V. (2018) *The monumental challenge of preservation: the past in a volatile world*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Cogbill, J. B. (2008) Protection of arts and antiquities during wartime: examining the past and preparing for the future. *Military Review*, 88(1), s. 30-37. Tillgänglig från: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/PDF-UA-docs/Cogbill-2008-UA.pdf> (Hämtad 2023-05-21).

Haldén, P., Esparraga, F. och Karlborg, L. (2016) *Kulturarv i krig och konflikt - en forskningsöversikt*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig från: <https://www.raa.se/app/uploads/2016/09/Kulturarv-i-krig-och-konflikt.pdf> (Hämtad 2023-05-21).

Hill, K. (2022) *Museums, modernity and conflict: museums and collections in and of war since the nineteenth century*. London: Routledge.

Lord, A., Reno, C. and Demeroukas, M. (1994) *Steal this handbook! A template for creating a museum's emergency preparedness plan*. New Orleans, LA: Southeastern Registrars Association.

Noblecourt, A. (1958) *Protection of cultural property in the event of armed conflict*. Paris: Unesco. Tillgänglig från: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000071205> (Hämtad: 2023-05-16).

Polk, M. & Schuster, A. M. H. (red.) (2005) *The looting of the Iraq Museum, Baghdad: the lost treasures of ancient Mesopotamia*. New York, NY: Harry N. Abrams.

Reynolds, J.D. (2005) Collateral damage on the 21st century battlefield: enemy exploitation of the law of armed conflict, and the struggle for a moral high ground, *The Air Force Law Review*, 56, s. 1-108. Tillgänglig från: <https://www.afjag.af.mil/Portals/77/documents/AFD-081009-011.pdf> (Hämtad 2023-05-21).

Rorimer, J. J. och Rabin, G. (1950) *Survival: the salvage and protection of art in war*. New York: Abelard Press.

Rush, L. (2012) Working with the military to protect archaeological sites and other forms of cultural property, *World archaeology*, 44(3), s. 359–377. doi: 10.1080/00438243.2012.722035

Todaro, J. B. (2009) *Emergency preparedness for libraries*. Lanham, MD: Government Institutes.

